

*Нікітенко Лілія Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УМОВАХ ПАРТИСИПАТИВНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Статтю присвячено з'ясуванню особливостей діяльності політичних партій в умовах партисипативної демократії. Наголошено, що одним із основних принципів партисипативної демократії є політичний плюралізм, інституційною формою якого є політичні партії. З'ясовано, що в умовах партисипативної демократії діяльність політичних партій характеризується насамперед свободою, межі якої окреслені правовою нормою як на міжнародному рівні, так і на національному рівні держав. Акцентовано, що гарантією свободи діяльності політичних партій у демократичних державах виступає спеціальна процедура припинення їх діяльності.

Ключові слова: політичні партії, демократія, партисипативна демократія, політичний плюралізм, свобода діяльності.

Постановка проблеми. У XXI столітті популярною стала ідея партисипативної демократії, що пропагує активне залучення населення як до основних форм масової політичної участі, так і до самого політичного процесу. Будь-яка демократія базується на певних принципах, дотримання яких робить політичний режим демократичним. Утім, кожна модель демократії має специфічну систему цих принципів, зокрема й партисипативна демократія.

До основних принципів партисипативної демократії належить політичний плюралізм, що є однією із ключових ознак сучасного демократичного суспільства. Він виражається в поглядах громадян, ідеології та діяльності політичних партій. Із погляду демократії політичний плюралізм є принципом організації суспільства, за якого жоден із його суб'єктів не має монополії на владу, але кожен, хто бере участь у політичному процесі, здатен впливати на політику без застосування насильства [1, с. 50]. Тут визначальним є доступ громадян до інформації, що сприяє кращому розумінню ними публічних питань та активній участі в ухваленні публічних рішень, враховуючи не лише власну позицію, а й позицію всього суспільства. З огляду на політичний плюралізм, ідеться про багатоманітність політичних сил. Показником існування політичного плюралізму в державі виступає безперешкодне функціонування в політичному просторі знач-

ної кількості політичних партій, що відстоюють інтереси різних груп населення. Політичні партії варто вважати інституційною формою політичного плюралізму [2, с. 197], а їх діяльність забезпечує демократичність розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання політичних партій та їх діяльності давно є предметом досліджень вітчизняних науковців (К. А. Бабенко, Л. В. Гонюкова, В. І. Кафарський, Т. В. Константинова, Д. В. Лук'янов, М. В. Примуш, В. М. Шаповал та ін.). Однак розгляду цих питань в контексті партисипативної демократії бракує, оскільки сама демократія участі є відносно новим явищем в історії сучасного світу.

Метою статті є з'ясування особливостей діяльності політичних партій в умовах партисипативної демократії.

Виклад основного матеріалу. В одному зі своїх рішень Європейський суд з прав людини зауважив, що «політичні партії є формою об'єднання, що потрібне для належного функціонування демократії» [3]. Засновник теорії політичного плюралізму Р. А. Даль зазначав, що політичні партії – це один з основоположних та найпомітніших інститутів сучасної демократії, а право на створення політичних партій є однією з найважливіших характеристик реальної демократії [4, с. 89]. Політичні партії, як складники як політичної системи та громадянського суспільства виступають провідником у процесі взаємодії держави та її громадян. Вони є тим інструментом, завдяки якому забезпечується участь громадян у політичному житті, а також вираз волі усього народу, що є фундаментом партисипативної демократії. Ця демократія передбачає існування чималої кількості активних політичних партій, які виконують важливі функції в публічному управлінні. Показником реальності такої демократії є наявність політичних партій з постійною електоральною базою. Кожна політична партія залучає якомога більше прихильників, оскільки партійна соціальна база надає їй можливості впливати на політико-управлінські процеси [5].

Необхідним елементом демократичного режиму є свобода, яку правова доктрина розуміє як відсутність широких обмежень діяльності суб'єкта. Інакше кажучи, свобода – це можливості, межі яких окреслені правовими нормами. Щодо політичних партій варто зазначити, що свобода їх діяльності є складником принципу політичного плюралізму та умовою функціонування держави на засадах партисипативної демократії. Ця свобода багато в чому залежить від рівня нормативної регламентації конституційно-правового статусу політичних партій та способу законодавчого регулювання їх діяльності.

Свобода діяльності політичних партій є загально визнаною у міжнародному праві та гарантується багатьма міжнародними документами, зокрема Міжнародним пактом про громадянські і політичні права, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, а також чітко деталізується в документах

ОБСЄ та Комісії Ради Європи «За демократію через право» (Венеціанської комісії). Зокрема, Кодекс належної практики щодо політичних партій, ухвалений Венеціанською комісією у 2009 р., основними засадами діяльності політичних партій визначає: верховенство права, а саме повагу до прав людини та дотримання конституції й законів; свободу реалізації внутрішньопартійних процедур і форм діяльності партії; недопущення дискримінації діяльності політичної партії та її членів; прозорість та відкритість, що полягає у відкритому доступі не лише до програмних чи ідеологічних документів партії, але й до процедур ухвалення рішень, фінансового обліку тощо [6].

В умовах партисипативної демократії національне законодавство держав забезпечує наявність юридичних інструментів існування відповідного середовища для свободи діяльності політичних партій. Воно створює умови не тільки для конкуренції політичних партій між собою, але й для конкуренції всередині самих політичних партій. До того ж виправданою вбачається ситуація, коли держава лише частково регламентує діяльність політичних партій, а більшість питань їх функціонування належить до внутрішнього (статутного) регулювання. Однак така свобода від надмірного втручання має передбачати визначення загальних меж діяльності політичних партій на рівні конституції та спеціального закону. Більшість конституцій держав, які стали на шлях партисипативної демократії, не деталізують умов діяльності політичних партій, однак принцип політичного плюралізму в їхніх текстах закріплений. Конституція України не є винятком, закріпивши положення про те, що суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності, а також гарантувавши свободу діяльності політичних партій з боку держави [7].

Утім навіть в умовах партисипативної демократії можливі обмеження свободи діяльності політичних партій, що не суперечать міжнародним правовим актам та здійснюються відповідно до обставин розвитку партійної системи та демократичних інститутів загалом у конкретній державі. Такі обмеження передбачені на конституційному рівні та захищені від свавільних і частих змін. Проголошуючи свободу діяльності політичних партій, законодавство держав з партисипативною демократією чітко окреслює межі їх діяльності та вводить певні її обмеження. Можна виділити кілька груп конституційних обмежень свободи діяльності політичних партій, зокрема:

– обмеження мети діяльності політичних партій, що можуть бути сформульовані загально (наприклад, у ст. 4 Конституції Франції зазначено, що політичні партії повинні поважати «принципи національного суверенітету та демократії» [8]) або детально (наприклад, у ст. 68 Конституції Туреччини передбачено, що статути, програми й діяльність політичних партій не повинні суперечити не-

залежності держави, її неподільній цілісності з її територією та нацією, правам людини, принципам рівності та верховенства права, суверенітету нації, принципам демократичної та світської республіки тощо [9]);

– обмеження членства в політичних партіях. Право вільного прийняття рішення особою щодо участі в діяльності політичної партії є фундаментальним у демократичному суспільстві, однак щодо певних категорій осіб можуть встановлюватись обмеження їхнього членства в політичних партіях, що зумовлено вимогою політичної нейтральності перебування на певних посадах чи зайняття певними сферами діяльності;

– обмеження здійснення окремих видів діяльності політичних партій. Ідеться про обмеження об'єктивно обумовленого переліку активностей і лише протягом конкретного часу, зокрема в умовах воєнного стану, надзвичайних ситуацій тощо.

Гарантією свободи діяльності політичних партій у демократичних державах виступає спеціальна процедура припинення їх діяльності, яка відрізняється від припинення діяльності звичайних юридичних осіб і супроводжується ускладненими механізмами. Припинення політичної партії в таких державах можливе лише за рішенням суду (як суду загальної юрисдикції, так і органу конституційного контролю), що є запорукою об'єктивності та неупередженості ухваленого рішення щодо долі політичної партії.

Висновки. Державу, що функціонує на засадах партисипативної демократії, характеризує політичний плюралізм із його багатоманітністю підходів до розв'язання нагальних політичних питань та чисельною кількістю політичних партій [10]. Забезпечення діяльності політичних партій у такій державі відбувається під гаслом, що партії виступають центрами, де акумулюється потенціал громадянського суспільства. Вони відіграють роль посередників у відносинах громадян і держави та сприяють досягненню консенсусу між ними у питаннях цілей суспільного розвитку, базових цінностей та ідеалів. Навіть в умовах «найдемократичнішої моделі демократії» цілком виправдано відбуваються обмеження діяльності політичних партій відповідно до конституційних положень та стосовно мети діяльності, членства та здійснення окремих видів діяльності, оскільки неприпустимими є «розпорошення» влади політичними силами та вирішення ними власних питань замість суспільного інтересу. Отже, в умовах партисипативної демократії діяльність політичних партій характеризується, насамперед, свободою, межі якої окреслені правовою нормою як на міжнародному рівні, так і на національному рівні держав.

Список використаних джерел

1. Константинова Т. В. Плюралізм політичних груп як основа демократичного політичного вибору. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 47. С. 49–56.
2. Гонюкова Л. Політичний плюралізм як умова розвитку демократичної держави: європейський досвід. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. № 3. С. 195–201.
3. Case of United communist party of Turkey and others v. Turkey, Judgment of 30 January 1998, § 25.
4. Даль Р. А. Демократія та її критики. Харків: Вид. група «РА-Каравела», 2002. 440 с.
5. Старикова Г. В. Діяльність політичних партій на місцевому рівні та їх вплив на демократизацію. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2506>
6. Code of Good Practice in the field of Political Parties adopted by the Venice Commission at its 77th Plenary Session (Venice, 12–13 December 2008) and Explanatory Report adopted by the Venice Commission at its 78th Plenary Session (Venice, 13–14 March 2009) (CDL-AD(2009)021-e). URL: [https://www.venice.-coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2009\)021-e#](https://www.venice.-coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2009)021-e#)
7. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
8. Конституція Франції. URL: <http://www2.assemblee-nationale.fr/langues/welcome-to-the-english-website-of-the-french-national-assembly#Title1>
9. Конституція Туреччини. URL: <https://www.judiciaryofturkey.gov.tr/Current-version-of--Constitution-of-the-Republic-of-Turkey--including-latest--amendments>
10. Горбуля Г. «Політичний плюралізм» в Україні: стан і перспективи. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39592/04-Gorbula.pdf?sequence=1>

Liliia Nikitenko. Activity of political parties in conditions of participatory democracy

The article is devoted to clarifying the peculiarities of the activity of political parties in the conditions of participatory democracy. It is emphasized that one of the main principles of participatory democracy is political pluralism, the institutional form of which is political parties. An indicator of the existence of political pluralism in the state is the unimpeded functioning in the political space of a significant number of political parties defending the interests of various population groups. Political parties are recognized as the tool that ensures the participation of citizens in political life, as well as the expression of the will of the entire people, which is the foundation of participatory democracy.

It was found that in the conditions of participatory democracy, the activity of political parties is characterized, first of all, by freedom, which largely depends on the level of regulatory regulation of the constitutional and legal status of political parties and the method of legislative regulation of their activity.

It was revealed that the freedom of activity of political parties is generally recognized in international law and is regulated by many international documents. In the conditions of participatory democracy, the national legislation of states ensures the availability of legal instruments for the existence of a suitable environment for the freedom of activity of political parties. Most of the constitutions of states that have embarked on the path of participatory democracy do not detail the conditions of political parties, but the principle of political pluralism is enshrined in their texts. The Constitution of Ukraine is no exception.

It has been established that even in the conditions of «the most democratic of all models of democracy», restrictions on the activities of political parties are quite justified in accordance with the constitutional provisions and in relation to the purpose of activity, membership and the implementation of certain types of activities.

It is emphasized that the guarantee of freedom of activity of political parties in democratic states is a special procedure for the termination of their activity.

Keywords: *political parties, democracy, participatory democracy, political pluralism, freedom of activity.*